

A vajdasági magyarság helyzete és kilátásai

Demográfiai helyzet

A jugoszláviai magyarság, amióta kisebbségi helyzetbe került, hatalmas eróziónak van kitéve. Nem rózsás persze a vele együttélő más nemzeti kisebbségek demográfiai helyzete sem, ám a magyarság fogyása példa nélkül áll.

A Vajdaság egyébként, ahol a magyar ajkúak többsége él, az alacsony natalitású régiók közé tartozik. Itt a lakosság számbeli gyarapodása — a folyamatos és nagyarányú betelepítés ellenére! — mindig alatta maradt az ország más részein bekövetkezett népességnövekedésnek.

A Szerb—Horvát—Szlovén Királyság létrejöttét követő első népszámlálástól, vagyis 1921-től, 1981-ig, az ország lakossága megkétszereződött, 12.544.000 főről 22.427.711-re növekedett. A Vajdaságban ugyanezen idő alatt a lakosság száma mindössze egyharmadával növekedett, 1.536.994-ről 2.034.772 főre. Ennek következtében a Vajdaság népességének a számaránya Jugoszlávián belül 12,25 %-ról 9,07 %-ra csökkent.

Ami a magyarságot illeti, az eltérések még szembetűnőbbek. A Vajdaság mai területén 1910-ben 577.000 magyar élt, az 1981-es népszámlálás már csupán 427.000 ezret mutatott ki. Hét évtized alatt a magyarok száma tehát nemcsak hogy nem növekedett egy fővel sem, hanem 150.000-rel csökkent. Miközben az ország lakossága megduplázódott, a magyarság elvesztette lélekszámának egynegyedét.

Ismereteim szerint Jugoszlávia az egyetlen ország, ahol a kisebbségbe került magyarok részaránya állandóan fogyott. Amíg 1921-ben a magyar lakosság százalékos aránya Jugoszlávián belül 3,9 volt, ez az arány 1981-ben megfeleződött, 1,9 %-ot tett ki. Vajdaságban ugyanezen időszakban a magyar lakosság százalékos aránya 27,5-ről 18,9-re csökkent.

Nehéz bármiféle elfogadható magyarázattal szolgálni a magyar lakosság ilyen mérvű fogyására, már csak azért is, mert hiszen az ország minden régiójára, ha eltérő arányban is, de a népesség állandó gyarapodása a jellemző. 30 év átlagát alapul véve ez a gyarapodás Koszovóban 108, Makedóniában 48, Bosznia-Hercegovinában 42, Crna Gorában 39, Horvát-

országban és Szlovéniában 17, Szerbia szűkebb területén 12, és még Vajdaságban területén is 5 százalék.

Ezzel szemben a magyarság száma drasztikusan csökkent. 1961 és 1981 között ez a létszámcsökkenés csaknem 60 000 (58 846) főt tett ki. Ha ehhez még hozzáadjuk a külföldre távozottak számát is, a veszteség 72 548 fő. A lemorzsolódás hozzávetőleg évi 1 %.

E lemorzsolódás következtében a magyar etnikum súlya, — gazdasági, politikai és kulturális befolyása — az elmúlt évtizedekben állandóan csökkent, annak mértékében, ahogyan a magyar lakosság százalékos aránya a valamikori 32,6-ról 18,9 %-ra esett.

Természetes szaporulat

Annak, hogy a magyar etnikum politikai súlya és gazdasági ereje egyre csökken, elsődleges oka mindenképpen az alacsony népszaporulat. Az összes magyarlakta területek közül nálunk jön a legkevesebb gyerek világra, és a születések számát tekintve alighanem az utolsó helyen állunk a világon.

Ezen az égtájon már több mint húsz évre visszamenőleg nem beszélhetünk a magyarság természetes szaporodásáról. Ellenkezőleg, az 1.00 főre jutó születések száma mindig alatta maradt az elhalálozottak számánál. Más szóval, a magyar népesség kihalása számunkra immár nem rémálom, hanem fájdalmas és megkerülhetetlen tény.

Ugy tűnik, ez a sors vár az itt élő más kisebbségekre is. 1988-ban a Vajdaság népességének már csaknem 50 %-át felölölő, 29 — főként kisebbségek lakta, agrárnépességű, — községben volt magasabb az elhalálozottak száma az újszülötteknél. A magyarlakta községekben a kihalás jelei időben előbbre tolódnak és a mérleghiány is sokkal tragikusabb. 1971-ben pl. az ezer főre jutó születések száma Vajdaságban 11,4 volt, a magyarság körében —1,6.

Megítélésünk szerint a magyar népesség ilyen ütemű eróziója, természetellenes folyamat. A születések alacsony száma, a népesség természetes reprodukciójában mutatkozó zavar, az előregedés és a lassú kihalás, kiegészülve más anomáliákkal, a társadalom diszfunkciójára, a kisebbség súlyos szociálpatológiai helyzetére vall, melynek orvoslására a legelőtöbb feladat volna számunkra.

Társadalmi háttér

Tisztában vagyunk azzal, hogy az okok, amelyek ezt a kedvezőtlen népesedési helyzetet kiváltották, többértűek és hogy azoknak a történelmi, gazdasági, kulturális és politikai

eseményeknek a következményein, amelyek a magyarság alacsony természetes szaporulatához, az önpusztító magatartás térhódításához, a nagyarányú kivándorláshoz, a távlatvesztéshez és az asszimiláció felgyorsulásához vezettek, nem könnyű változtatni.

Nem könnyű, már csak azért sem, mert Vajdaság etnikai tarkasága, a szerbek, crnagoraiak, bosnyákok tömeges méretű beáramlása és társadalmi-politikai dominanciája, az igen elterjedt vegyes házasságok, a magyar nemzettudattól eltávolító jugoszláv nemzeteszmény térhódítása, a kisebbségi kultúra csonkasága, a magyarok társadalmi deklasszálódása stb. az asszimiláció felgyorsulását méginkább fokozzák. A kedvezőtlen demográfiai helyzet természetesen szorosan összefügg az itt élő magyarság közérzetével, társadalmi fejlődési esélyeivel. E felismeréstől vezérelve a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége — szakítva a korábbi gyakorlattal — a demográfiai kérdéseket a legégetőbb politikai kérdések közé sorolja, és a népmozgalmi adatok tudományos és politikai értékelésének elvégzését egyik legsürgősebb feladatának tartja.

Kérdés azonban, hogy meg tudunk-e küzdeni azzal a létünket fenyegető, fennmaradásunkat veszélyeztető „hétfejű sárkánnyal“ amit az alacsony természetes szaporulat, az önpusztító magatartás térhódítása, a nagyarányú kivándorlás, a betelepített szlávok dominanciája, az elterjedt vegyesházasságok, a magyarság társadalmi deklasszálódása, és a jugoszláv nemzeteszmény követelménye, illetve az ebből származó identitászavar jelent számunkra.

A „hét fejű sárkány“

1.

Ami a természetes szaporulatot illeti: hisszük, hogy a népesség — jelesül a magyarság — gyorsuló fogyása nem sorszerű, nem megállíthatatlan folyamat, ami ellen semmit sem tehetünk. Meggyőződésünk, hogy a gyermekvállalási kedv hiánya szerves része annak a szociokultúrális folyamatnak, amely az elmúlt évtizedekben lemondásokra szorított az élet minden vonatkozásában.

Hisszük azt, hogy a gyermekvállalási kedv fokozható, hogy a népesség reprodukciója, szerény gyarapodása megoldható, feltéve, ha a gyerekek vállalása nem megy jóvátehetetlenül az igényes emberi élet rovására.

Ha ez rajtunk állna, olyan társadalomban szeretnénk élni, amelyben öröm gyermeket szülni és vállalni. Ennek érdekében a jelenleginél sokkal nagyobb gondot kellene fordítani

a gyermekvállalási kedv anyagi és erkölcsi támogatására, az anyaság tiszteletére, a családi élet óvására, szociális és politikai biztonságára.

Sajnos a kérdés megoldása legkevésbé függ a mi óhajunktól. A gazdasági recesszió, az ésszerűtlen, szűkkeblű szociálpolitika, a kisebbségekkel szembeni restriktív intézkedések, egyelőre még kilátástalanabbá teszik a helyzetet.

2.

Sajnos, nem várható gyors javulás az önpusztító magatartás visszaszorítása terén sem. Közismert, hogy az öngyilkosságok arányszámának alakulása jellegzetes nemzeti-geográfiai eloszlást mutat, s hogy ez az eloszlás évtizedek során sem változik sokat. Jugoszlávián belül a lakosság számarányához viszonyítva Vajdaságban követnek el legtöbb öngyilkosságot. Ám a Vajdaságon belül is nagy eltérések figyelhetők meg az egyes etnikai csoportok között.

Amíg ez a gyakoriság — egy felmérés tükrében — a magyarok esetében 41,71 ezrelék, a horvátoknál 29,86, a szlovénoknál 28,40, a szlovákoknál 25,73, a crna-goraiaknál 21,85, a szerbeknél 18,04, a ruszinoknál 14,01, a macedónok körében pedig 5,25 ezrelék.

Ugyanez tapasztalható a pszichózisok, neurózisok, alkoholizmus, depressziós megbetegedések esetében is. Az itt élő szláv népekkel, illetve románokkal ellentétben, a magyar etnikai közösségben valamilyen oknál fogva fokozottabb a pszichés dezorganizáció kialakulásának a veszélye. Anélkül, hogy az okokat illetően hosszabb fejtegetésbe bocsátkoznánk, elég itt talán csak arra a felismerésre utalnunk, hogy különféle kultúrák más-más konfliktusmegoldási modellt kínálnak fel és engedélyeznek nehéz élethelyzetekben. A magyarság, más nyelvi kultúrákkal ellentétben, amelyek a destruktivitásnak, a másokkal szembeni agresszív viselkedésnek nagyobb teret engedélyeznek, szigorúbb szocializáció révén inkább az önsorsorontás és önpusztítás irányába tereli a súlyos konfliktusokból származó indulatokat.

A vajdasági magyarság, úgy tűnik, még szigorúbb önmagához ebben a vonatkozásban. Nyilván jó oka van rá. Elfogulatlan tudományos elemzések hivatottak választ adni, hogy miben is áll ez az önpusztításra szorító rideg és kíméletlen valóság.

3.

Ez a rideg valóság kényszerített (és kényszerít) további tízezreket arra, hogy elhagyják szülőföldjüket, másutt keresenek boldogulást. Elsőként a legértékesebb fiatal, képzett,

munkaképes korcsoport szedte sátorfáját, ami azonnal magával vonta a természetes szaporodás elapadását, hiszen a vajdasági magyarságnak nincsenek „demográfiai tartalékai“. De mivel a munkavállalás lehetőségei egyre rosszabbodtak, és a politikai változásokkal is a kisebbségek hátán csattant legnagyobbat az ostor, folyamatossá vált és a mai napig is tart a kivándorlás.

Sajnos a kivándorlás méreteire vonatkozóan nem lehet pontos adatokhoz jutni. Más a helyzet a Koszovóról kitelepülő szerbekkel és crnogoraiakkal kapcsolatban. Erre vonatkozóan a sajtó ország-világ számára napra kész információkkal szolgál. Az országból kitántorgó albánok, törökök, cigányok stb. számát azonban annál nagyobb homály takarja.

Egyelőre semmi remény arra, hogy a kivándorlás gazdasági és politikai kényszere valamelyest mérséklődjék. Ellenkezőleg, olyan „demográfiai“ tényezővel állunk szemben, ami sokáig — és egyre inkább — beárnyékolja jövőnket.

A Vajdaság etnikailag tarka, változatos képet nyújtott történelmének minden időszakában. Huszonegy féle nép, etnikum tartja ma is otthonának. A két világháborút követő betelepítési hullám és a napjainkig tartó nagyméretű emigráció nyomán azonban, bár a népi-nemzetiségi öszkép tarkasága nem maradt, az etnikumok egymáshoz viszonyított aránya alapvetően megváltozott.

Közvetlenül a második világháborút követően párthatározatok alapján 246 000 főt telepítettek be Vajdaságba. Előbb azonban helyet kellett csinálni számukra, amire 1944 őszén, a front elvonultával került sor. Ekkor ugyanis az orosz csapatok árnyékában, máig tisztázatlan körülmények között, máig azonosítatlan személyek valóságos népírtást rendeztek az itt élő, védtelenül maradt kisebbségek — németek és magyarok — körében.

Ezeknek a „bosszúhadjáratoknak“, tömegmészárlásoknak, erőszakos elhurcolásoknak, kitelepítéseknek a következtében jelentősen megváltozott e vidék etnikai összetétele, az itt élő népek egymáshoz viszonyított aránya, társadalmi és gazdasági fejlődésük esélye.

Amíg a háború előtt a Vajdaságban, Baranyában és Szlavónia egy részében magyarok, horvátok és németek éltek többségben, a szerbek viszont kisebbséget képeztek, a háborút követően a németekből jószerével hírmondó sem maradt, a magyarok megcsappant létszámmal immár számarányukat tekintve is kisebbségbe kerültek.

A telepések, akiket az ország más szerb lakta vidékeiről költöztettek be, küldetésüknek megfelelően az élet minden terén előjogokat élveztek. Kezdetben ingyen vagyont, házat, földet kaptak, de munkahelyhez, érvényesülési lehetőséghez később is ők jutottak legkönnyebben.

A tervszerű betelepítések és a spontán bevándorlás következtében sikerült a szerb nép többségének megtemtése mindenütt, ahol erre lehetőség nyílt. Ma Vajdaság lakosságának 54,54 %-a szerb nemzetiségű. A 44 közigazgatási egység közül 22-ben 50 % fölötti többséget képeznek. A magyarság Vajdaság lakosságának 18,92 %-át teszi ki, s hét községben alkot 50 % fölötti többséget.

A Vajdaság gazdasági és politikai önállóságának megszüntével, a Nagy Szerb Állam megteremtésére irányuló törekvések felerősödésével, a szerbek eddigi csendes expanziója nemzeti megújhódási programjuk alapjává vált. A gyors ütemben folyó, diaszporálódó és asszimilálódó magyarság a mind arrogánsabb szerb nacionalizmussal szemben nehezen találja fel magát.

Többnemzetiségű környezetben nem újdonság a vegyesházasság. A Vajdaságban ennek különösen nagy hagyománya van, hiszen minden negyedik, ötödik házasságkötés különböző nemzetiségű partnerek között jön létre. A nemzetek közötti megbékélés legszebb példája lehetne a vegyesházasságok preferálásának ez a magas aránya, ha e házasságokon belül született gyerekeket szüleik nem nyilvánítanának törvénytelenül „jugoszlávnak“, és nem íratnák minden esetben szerb tannyelvű iskolába. Sajnos, ez a helyzet, így a gyorsan folyó magyarság szempontjából a vegyesházasságok 20—25 százalékos gyakorisága nem egyéb, mint az asszimiláció széles országútja.

Statisztikai kimutatások szerint a vegyesházasságokban élők között a magyar nők százalékaránya a legmagasabb. Nyilván nem minden ok nélkül választanak szerb és bosnyák férfit maguknak. Az okok felderítése a családszociológusok dolga. Ettől függetlenül, a szabad választás jogát senki sem vitathatja, sem a partner, sem az asszimiláció vonatkozásában.

Amíg a magyar nők más belátásra nem jutnak, amíg társadalmi beilleszkedésük és felemelkedésük reményében könnyen feladják nyelvi-etnikai közösségüket, a gyors asszimilációnak semmi sem tudja útját állni.

6.

Mért lennének csak a nők ludasak abban, ha úgy érzik, hogy gazdasági és politikai helyzetük megszilárdítása, társa-

dalmi felemelkedésük érdekében nemzeti identitásuk feladására kényszerülnek? És ha csakugyan ez a helyzet? Ha a kisebbség behozhatatlan hátrányt jelent?

Tény ugyanis, hogy a magyarok a gazdasági vezetők között a párt- és ifjúsági szervezetekben, bankokban és pénzüzetekben, biztosítótársaságoknál, tudományos intézetekben, egészségügyi intézményekben, az egyes társult munkaszervezetek tanácsaiban, illetve végrehajtó apparátusában, a hadseregben és a belügyi biztonsági szolgálatnál stb. mélyen számarányuk alatt voltak képviselve. És a helyzet ilyen vonatkozásban csak rosszabbodott az utóbbi időben.

Ha ehhez hozzávesszük, hogy mennyi huzavona, szándékos mulasztás, gáncsoskodás nehezítette és nehezíti a mai napig is az anyanyelvű oktatás megszervezését, természetes, hogy sok magyar szülő eleve szerb iskolába íratja gyermekét. Eme szülői hozzáállás miatt az általános iskolába járó magyar nemzetiségű tanulóknak a 8–10 %-a nem részesül anyanyelvű oktatásban. A magyar nemzetiségű középiskolásoknak viszont már 30–35 %-a jár szerb középiskolába.

Ám továbbtanulást illetően hiábavalónak bizonyult a magyar szülők iparkodása. Annak dacára, hogy a magyar gyerekek egyharmada nem anyanyelvén fejezte be a középiskolát, az egyetemet végzett magyar nemzetiségűek aránya alig 10 %, s közöttük azok vannak túlsúlyban, akik korábban anyanyelven végezték tanulmányaikat.

Az elmúlt évtizedekben, ha a magyar kisebbség társadalmi szerkezetének tudatos és tervszerű lerombolásáról talán nem is beszélhetünk, az anyanyelvű képzés megoldatlanságai, illetve a közoktatás hiányosságai miatt, a vajdasági magyarság társadalmi összetétele rendkívül hátrányossá vált. Növekedett az alacsony végzettségűek aránya a középfokú, illetve felsőfokú végzettségűek rovására.

A fellépő struktúrális aránytalanságok miatt a magyarság elmaradt az országban végbemenő társadalmi átrétegződési, korszerűsödési folyamattól, ami a közösség deklaszálódásához, a nyelvi-nemzetiségi kultúra távlatvesztéséhez vezetett.

A további deklaszálódás megfékezését, a távlatvesztés megszüntetését, nyelvi-etnikai közösségünk fennmaradásának és afirmálódásának lehetőségét a kisebbségi önkormányzattól, a nyelvi-kultúrális autonómia létrehozásától reméljük. Hogy erre reálisan mekkora az esélyünk, a jelenlegi jugoszláv politikai szintéren zajló események alapján, nehéz volna megjósolni.

A közállapotokért, mégoly nehéz körülmények közepette is, az adott népesség szellemi elitje a felelős. Csakhogy a jugoszláviai magyarságnak nincs elitje, nem rendelkezik olyan értelmiséggel, amelyik a megmaradás sorskérdéseinek a felvetésére vállalkozna, amelyik példájával a nemzettudat vállalására ösztönöznék azokat, akik a kisebbségi lét kilátásaiban elbizonytalanodtak.

Amíg szavakban a világ közvéleménye előtt a „nemzetiségi kérdés” megoldásával hivatkoztunk, tetteiben a kisebbségekkel szembeni politika végtelenül szűkkeblűnek bizonyult. A művelődési élet minden tekintetben a párt ellenőrzése alá került, a párt viszont mindent megtett a nemzettudat ápolását szolgáló intézmények, szervezetek megszüntetéséért, művelődési egyesületek tevékenységének lezüllesztéséért.

A kisebbségi helyzetünkre vonatkozó kérdések felvetése már önmagában véve is súlyos, olykor egzisztenciális következményekkel járó bűncselekménynek számított. Kis számú értelmiségünket a hatalom vagy megfélemlítette, vagy mafgá-hoz édesgette, mindenesetre lehetetlenné tette, hogy kisebbségi közéleti szerepet vállaljon magára.

Értelmiség, szakkáder, de mindenekelőtt objektív lehetőségek híján, a vajdasági magyarság nem volt képes a művészetet és a tudományt, a közösség alkotóenergiáját, intelligenciáját kisebbségi léte, identitásmegőrzése szolgálatába állítani, ami végül oda vezetett, hogy csaknem mindenki elbizonytalanzkodott, feszélyezetté, komplexusossá vált nemzeti hovatartozása vonatkozásában.

Csonka, irodalomcentrikus kultúránk nemcsak erőtlennek és elégtelennek bizonyult a nemzettudat védelmére és ápolására, de fokozta is a zavart. Pozicionált értelmiségünk ugyanis azonosulva az új, egységes, jugoszláv államnemzet eszmé-nyével, létrehozta a vajdasági magyar nemzetiség különállását hangsúlyozó, az egyetemes magyarságtól, s az egységes magyar nemzettudattól eltávolító ideológiai konstrukcióját, amelynek következtében a nemzettudat szétesett, és teljessé vált a meghasonlás.

A nemzeti kisebbség nemzetiséggé való átkeresztelése is azt a célt szolgálta, hogy a kisebbségekben kifejlesztették az anyanemzettől elkülönülő tudatállapotot, a gyökértelenség és magárahagyatottság érzését, a kételyt és lemondást arról a nyelvi-szellemi örökségről, ami útjában állt annak, hogy mindannyian „jugoszlávokká váljunk”.

Az identitászavar, a nemzettudat feladása sehol sem öltött olyan mértéket, mint a vajdasági magyarság körében. Ennek az új identitáskategóriának a felkínálásával, amelynek vállalása az állampolgári megbízhatóság, a lojalitás kritériumává vált, a pártnak — amely voltaképpen a nemzeti kisebbségek fennmaradási lehetőségét, megmaradását, jövőjét tagadta ily módon — csaknem teljes mértékben sikerült elérni célkitűzését.

Kilátásainkról

A kelet-európai politikai változások számunkra (is) az utolsó órában érkeztek. Azzal, hogy esélyt kínáltak az önszerveződésre, egy kisebbségi érdekvédelmi szervezet létrehozására, a hétfejű sárkánynak ez utóbb emlegetett fejét, ha levágni talán nem is, de sikerült megsebezünk.

Igaz hogy ezzel a kardvágással egyszersmind csak bajt hoztunk a saját fejünkre, hiszen a szerb nacionalizmus, amely hozzácsokott a magyarok félelméhez, meghunyászkodásához, deffenzív magatartásához, a jogainkért való nyílt kiállást, magyarságunk vállalását nem veszi valami jó néven.

Sok választásunk, veszténivalónk azonban nincsen. Ha küzdünk, növeljük fennmaradási esélyeinket, ha tétlen szemlélői maradunk az eseményeknek, a hétfejű sárkány menthetlenül fölfal bennünket.